

ў міфах і казках, якія ён сам жа стварае, як песню аб званах ці аб апошнім жолудзе. «Кніжку ў рукі б даць табе!» – кажа дзед Грышка [3, с. 29]. Бацькі ж увесць свой клопат аб навучанні дзіўнага сына абмяжоўваюць пакараннямі за шкоду сямейнай гаспадарцы. Трапіўшы ў замак, ён хоча навучыцца чытаць і «ноты тыя разбіраць» [3, с. 206], але сутыкаецца з чарговым прыніжэннем.

Прадстаўнік наступнага пакалення, Алесь Руневіч, не толькі далучаны да элементарнай асветы: праз чытанне ён працягвае самаадукацыю і развівае свае літаратурныя здольнасці. Удзел у вясковай самадзейнасці, заняткі з непісьменнымі суайчыннікамі ў палоне таксама ўзбагачаюць яго духоўна, бо даюць магчымасць дзейснай дапамогі людзям. Станоўча ўплываюць на развіццё асобы Алеся стасункі з сябрамі, старэйшым братам, атмасфера ладу і любасці ў сям’і. Сувязь героя з нацыянальнай культурай выяўляецца праз вобраз маці. Гэта сапраўднае ўвасабленне народнай мудрасці і маралі. Праўда, як і Сымонавы бацькі, маці перш за ўсё дбае пра матэрыяльны дабрабыт сям’і. Але тут яна ведае «толк і меру» [3, с. 52] (як, дарэчы, і маці Сымона), а поспехамі сыноў у вучобе і творчасці справядліва ганарыцца. Таму канфлікт з маці на глебе пратэсту супраць «грубай гаспадарлівасці» [1, с. 99] вядзе Алеся не да балючага разрыву, а да ўсё лепшага ўзаемаразумення.

Якуб Колас паказвае, што самая небяспечная пагроза для мастака і мастацтва – гэта спажывецкія адносіны да іх. Я. Брыль дадае: і палітычная кан’юнктура. І Сымон, і Алесь грэбуюць падобнымі разлікамі. У самавыхаванні і творчасці іх галоўны арыенцір – свабода. Свободным выбарам кіруюцца героі ў пошуках свайго месца ў народным адзінстве («Дзе твой народ?» [1, с. 302]) і служэнні («І людзям бліскучай зоркай // У іх цемрадзі зазьзяць» [3, с. 79]).

Такім чынам, сустрэча двух выдатных ліра-эпічных твораў з няпростым лёсам адбылася заканамерна і прывяла да плённага сумоўя пры асэнсаванні Якубам Коласам і Янкам Брылём найважнейшай для айчыннай літаратуры праблемы – праблемы фарміравання асобы маладога беларуса, развіцця яго нацыянальнай свядомасці, самарэалізацыі ў інтэлектуальнай і творчай дзейнасці.

Бібліяграфічны спіс

1. Брыль, Я. Збор твораў: у 10 т. / Я. Брыль; НАН Беларусі, Цэнтр даслед. беларус. культуры, мовы і літ., Ін-т літаратуразн. імя Я. Купалы. – Мінск: Маст. літ., 2020. – Т. 5: Птушкі і гнёзды: раман. – 398 с.
2. Брыль, Я. Збор твораў: у 5 т. / Я. Брыль. – Мінск: Маст. літ., 1981. – Т. 4: Свет далёкі і блізкі: Дарожныя нататкі. Пра заповітае: Артыкулы, эсэ, партрэты. – 541 с.
3. Колас, Я. Сымон Музыка. Без цензуры / Я. Колас; уклад. А. Трафімчык. – Мінск: Медыял, 2018. – 288 с.
4. Лужанін, М. Колас расказвае пра сябе: апавесць-эсэ / М. Лужанін. – Мінск: Маст. літ., 1982. – 445 с.
5. Стральцоў, М. Выбранае: проза, паэзія, эсэ / М. Стральцоў. – Мінск: Маст. літ., 1987. – 607 с.

УДК 821.161.3 “19”:811.11’255.2

ВЕРШЫ ЯНКІ КУПАЛЫ І ЯКУБА КОЛАСА Ў ПЕРАКЛАДАХ ВЕРАЙ РЫЧ

М. С. Рагачэўская

*Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
marinaragachewskaya@gmail.com*

У артыкуле пададзены кароткі аналіз перакладчыцкіх стратэгий, моўных эквівалентаў і рэалій у англамоўных перакладах Верай Рыч вершаў Янкі Купалы і Якуба Коласа. Адзначаюцца роля і значэнне твораў беларускіх класікаў у іх англамоўнай версіі.

Ключавыя словы: Якуб Колас; Янка Купала; метрыка; рытміка; рэаліі; паэтычны пераклад.

POEMS BY YANKA KUPALA AND YAKUB KOLAS TRANSLATED BY VERA RICH

M. S. Ragachewskaya

*Minsk State Linguistic University
Minsk, Republic of Belarus
marinaragachewskaya@gmail.com*

The article provides a brief analysis of translation strategies, linguistic equivalents and realia in Vera Rich's English translations of poems by Yanka Kupala and Yakub Kolas. The role and significance of the works of Belarusian classics in their English version are noted.

Key words: Yakub Kolas; Yanka Kupala; metric; rhythm; realia; poetic translation.

Вера Рыч (1936–2009) – вядомая перакладчыца, журналістка, кампазітар-песеннік і гісторык культуры. Дзякуючы яе захаханасці ў беларускую літаратуру і культуру, да англамоўных чытачоў змаглі дайсці найлепшыя ўзоры нашай паэтычнай скарбніцы. Першая ў свеце анталогія вершаў беларускіх паэтаў у перакладзе на англійскую мову была падрыхтавана менавіта Верай Рыч. Гэты зборнік, «Як вада, як агонь» (*Like Water, Like Fire*, 1971), што быў забаронены ў той самы год у СССР, стаў амаль што першым «акенцам» у Еўропу для беларускай паэзіі. І сама перакладчыца, акрамя валодання беларускай і ўкраінскай мовамі, прапагандавала беларускую культуру на Захадзе. Гэты фактар моцна падвышае дакладнасць, адэкватнасць і асэнсаванасць зробленых В. Рыч перакладаў на англійскую мову. У дадатак Рыч таксама стварыла ўласныя паэтычныя творы на беларускую культурную тэматыку.

У апаведзе пра сваё асабістае жыццё В. Рыч піша: «Мая маці і я навучыліся спяваць у хоры. Паціху я вучыла беларускую мову, перадусім на слых, праз казанні. Потым пачала перакладаць беларускую паэзію. Украінцы таксама папрасілі ўзяцца за іх вершы, так што, калі я заканчвала ўніверсітэт, у мяне ўжо выйшла кніга перакладаў украінскага песняра Тараса Шаўчэнкі. Гэта дапамагло мне быць заўважанай у ангельскім паэтычным свеце, а таксама знайсці працу прафесійнага перакладчыка менш узнёслых тэкстаў» [1]. Неабходна адзначыць, што шлях да супрацоўніцтва і прасоўвання беларускай культуры ў свеце аказаўся цяжкім. «Я была ў вельмі дзіўнай сітуацыі, – піша Рыч, – бо ані саветы, ані чэхаславакі, ані ўсходнія немцы не давалі мне візы. Але гэта не спыняла мяне знаходзіць і пісаць пра тое, што адбывалася ў тых краінах! А ў тых краінах, куды мне атрымлівалася патрапіць, здараліся – скажам так, – розныя прыгоды... але гэта таксама ўжо гісторыя!» [1].

Гісторыя перакладаў беларускіх паэтаў на іншыя мовы на дадзены момант таксама даволі багатая, у тым ліку перакладаў твораў Янкі Коласа і Якуба Купалы. Што тычыцца ўнёску ў гэту справу непасрэдна Веры Рыч, то першыя яе пераклады вершаў Янкі Купалы і Якуба Коласа – «Брату ў чужыне» і ўрывак з паэмы «Сымон-музыка» – з'явіліся ў часопісе «Бацькаўшчына» (1958) і зборніку «*Outlines*» (1960), адпаведна. Больш аб'ёмісты матэрыял перакладу твораў нашых знакамітых класікаў пабачыў свет у зборніку «Як вада, як агонь» (*Like Water, Like Fire*, 1971). Так, багатая падборка найбольш характэрных узораў грамадзянскай лірыкі Янкі Купалы ўключала такія вершы і паэмы, як «Мужык» («*The Peasant*»), «Мая малітва» («*My Prayer*»), «Ворагам беларушчыны» («*To the Enemies of Things Belarusian*»), «Не для вас» («*Not for You*»), «А хто там ідзе» («*And, Say, Who Goes There*»), «Курган» («*The Gravemound*»), «Малаядая Беларусь» («*Young Bielarus*») і інш. У прадмове да гэтага выдання Вера Рыч апісала цяжкасці беларуска-англійскага перакладу: «Гэта моц беларускай паэзіі – вада жыцця, натуральныя воды Беларусі з яе балотамі, азёрамі, вялізнымі рэкамі, і сімвалічныя воды нараджэння і смерці; начныя вогнішчы ўлетку на выгане, бляск вокнаў зімовых хат – і той усёабдымны духоўны агонь патрыятычнай любові і запалу да зямлі свайго нараджэння. Аднак задача перакладчыка – накіраваць тую ваду ў патрэбнае рэчышча і несці факел таго агню ў іншую мову і іншую культуру» [9, с. 21–22].

У 2019 г. пры фінансавай падтрымцы Еўрапейскага банка рэканструкцыі і развіцця выйшаў новы зборнік перакладаў В. Рыч «*A Poetic Treasury from Belarus*» («Паэтычная скарбніца

Беларусі») – вершаў беларускіх паэтаў Янкі Купалы, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча, якія не былі надрукаваны раней, або ўжо выдадзеныя вершы, але з некаторымі рэдагаваннямі. Мэта зборніка, як гаворыцца ў прадмове Джыма Дынглі, – адзначыць дзесяцігоддзе з даты смерці Веры Рыч, а таксама «прадставіць некаторыя скарбы літаратуры Беларусі новаму пакаленню англамоўных чытачоў» [8, с. 5]. На гэты раз свет пабачылі санеты Янкі Купалы, некаторыя з якіх былі першапачаткова створаны і на польскай мове. Адзіны верш, што перайшоў з кнігі «Як вада, як агонь» – «А хто там ідзе», і змена, якая закранула тэкст, – адна: гэта англамоўная транслітарацыя слова «беларусы» – цяпер, замест «Byelorussians» маем «Belarusians».

Відавочна, што адметнасць перакладу твораў Янкі Купалы ў першую чаргу ўтрымліваецца менавіта ў самой падборцы. Дыскурсіўны кампанент, што вызначае гэтыя вершы, характарызуецца падборам той лексікі і зваротаў, што пранізваюць ранні і нашаніўскі перыяд творчасці Янкі Купалы. Перакладчыцы, здаецца, прыйшлося ў першую чаргу задумацца над перадачай на англійскую мову такіх слоў, як «касцы» і «жніцы» (*reapers*), «разоры» (*furrows*), «мужык» (*peasant*), «беларушчына» (*things Belarusian*) і г. д.

Што датычыцца перакладаў твораў Якуба Коласа, то іх падборка таксама знакавая. У пераклады абодвух зборнікаў увайшлі найбольш вядомыя і арыгінальныя з яго вершаў – «Я мужык-беларус» («*The Peasant*»), «Асадзі назад» («*Stand Back, Move Aside*»), а таксама асобныя часткі з паэмы «Новая зямля» («*The New Land*»). На жаль, не ўсю паэму цалкам удалося перакласці В. Рыч – не хапіла жыцця: некаторыя часткі былі надрукаваны ў зборніку 1971 года, а некаторыя – пасмяротна ў новым выданні 2019 года.

Вершаваны пераклад як від мастацкага перакладу ўяўляе сабой амаль цалкам індывідуальны творчы працэс. Пры тым што агульная тэорыя мастацкага перакладу паспяхова створана і выкарыстоўваецца ў акадэмічных курсах, цэласнай тэорыі паэтычнага перакладу практычна не існуе. Тым не менш, пра асобныя аспекты перакладу вершаваных тэкстаў пісалі такія майстры, як М. Гумілёў, М. Гаспараў, Б. Пастарнак, І. Бродскі, Г. Кружкоў, А. Несцераў, В. Тапароў, А. Хадановіч і многія іншыя. С. Баснет, аўтар манаграфіі па тэорыі перакладу, прыходзіць да такой высновы: «У галіне даследаванняў мастацкага перакладу больш прац, прысвечаных праблеме перакладу паэзіі, чым іншых мастацкіх формаў. Многія з гэтых даследаванняў, накіраваных на распрацоўку дадзенай праблематыкі, уяўляюць сабой альбо аналіз розных перакладаў нейкага твора, альбо індывідуальны досвед канкрэтных перакладчыкаў – апісанне таго, якім чынам яны вырашалі тую ці іншую праблему. Радзей даследаванні паэзіі і яе перакладу накіраваны на абмеркаванне метадалагічных праблем з не-эмпірычнага пункту гледжання, хоць менавіта такое даследаванне было б найбольш каштоўным і запатрабаваным» [7, с. 83]. Хацелася б адзначыць, аднак, што такое даследаванне наўрад ці магчыма, як наўрад ці магчыма «калектыўная» паэма. Калі прыняць пункт гледжання на паэзію і яе пераклад як на мастацтва, то даўдзецца прыняць і пункт гледжання, што мастацтва – гэта твор індывідуальны. І чым больш ён адхіляецца ад нормаў і абагульненых уяўленняў аб каноне, тым больш ён становіцца арыгінальным і самабытным. Менавіта таму перакладчыкам даводзіцца давольвацца якраз эмпірычнымі нататкамі, артыкуламі, каментарамі. Вера Рыч таксама пакінула некаторыя каментары ў працэсе стварэння англамоўнай версіі паэтычных твораў Янкі Купалы і Якуба Коласа.

Аналізуючы тэхнічны бок перакладаў гэтых вершаў на англійскую мову, неабходна адзначыць, што цікавасць да гэтай праблематыкі прадэманстравалі ўжо некалькі даследчыкаў (В. Міцкевіч, С. Ляскевіч, С. Падабедава, В. Гембіцкая-Бортнік, Я. Міснік). Натуральна, даследчыкаў цікавілі такія аспекты перакладу, як безэквівалентная і культурна-маркіраваная лексіка, а таксама трансфармацыі пры перакладзе. Папярэднімі аўтарамі зроблены такія назіранні пра метадалогію В. Рыч, як, напрыклад, граматычныя трансфармацыі праз замены часцін мовы, ці лексічныя трансфармацыі, «такія як канкрэтызацыя значэння слова, кампенсацыя, апушчэнне, генералізацыя або ўстаўка» [5, с. 182]. Акрамя гэтага, даследчыкі сцвярджаюць, што «Вера Рыч перакладала беларускую безэквівалентную лексіку, якая сустракалася ў паэме Янкі Купалы «Курган», на англійскую мову апісальна (лясун – *wood-sprite*, папараць-кветка – *lucky bracken*); спрабавала падабраць адзінкі ў лексічным складзе англійскай мовы, якія б былі хаця б часткова эквівалентнымі (Купалле – *Midsummer*; Піліпаўка – *Advent*)» [2, с. 188].

Акрамя гэтага заўважым, што вершы Янкі Купалы і Якуба Коласа сапраўды багатыя рэаліямі (у тым ліку сюды ўваходзіць і безэквівалентная лексіка) – словамі і выразамі, якія абазначаюць прадметы або з’явы, звязаныя з гісторыяй, культурай, эканомікай, побытам і г. д. краіны, на мове якой створаны твор. Асабліва расквечанай побытавымі рэаліямі з’яўляецца паэма «Новая зямля». І калі папярэднія даследчыкі адзначалі, што перакладам В. Рыч на момант выдання першага зборніка не хапала перакладчыцкіх каментароў, то ў кнізе «A Poetic Treasury from Belarus» («Паэтычная скарбніца Беларусі») такія каментары дададзены, як бачна, укладальнікамі (В. Рагойшам, Дж. Дынглі, А. Макмілінам). Асноўным прыёмам перакладу коласаўскіх рэалій найчасцей становіцца прыпадабняльны пераклад, калі перакладчык падбірае аналагічную рэалію, альбо апісальны. Некаторыя прыклады: «гаршчок» – *pitcher*, «цабэрак» – *old tub*, «прыгрэбнік» – *cold-house*, «лапці» – *bast sandals*, «чапля» – *prong*, «услон» – *working table*, «дзежка» – *kneeding trough*. У дадатак, частка такіх рэалій атрымоўвае пашыраныя каментары. У адносінах да некаторых рэалій эквіваленты так і не былі знойдзены. Напрыклад, і «жнеі» і «касцы» перададзены адным словам «the reapers», а «мужык» так і застаецца «селянінам» (*peasant*). Тым не менш, у пераважнай большасці выпадкаў знаходкі эквівалентаў сведчаць пра тое, што, па словах Л. Казыра, «пераклады Веры Рыч у цэлым высокамастацкія, максімальна набліжаныя да зместу арыгінала і характарызуюцца дакладнасцю ўзноўленага паэтычнага малюнка...» [цыт. паводле: 4].

Як пісаў М. Гумілёў, «нарэшце, застаецца гукавы бок верша: яго цяжэй за ўсё перадаць перакладчыку» [3, с. 15]. Каментуючы гэты бок перакладу, сама В. Рыч адзначыла: «Як перакладчыца і паэтка, дазволю сабе сказаць, што я б здрадзіла сваёй справе, калі б стварыла версію, што не перадае паэтычнай формы арыгінала» [9, с. 22]. Асэнсоўваючы гэта, Рыч максімальна дакладна і скрупулёзна ставіцца да рыфмаў. Часам ёй усё ж не хапае вытрымкі ў перадачы вершаваных памераў. Тым не менш, у апошніх надрукаваных частках «Новай зямлі» гучанне і рытміка набываюць натуральнасць. Перакладчыца нібыта «ўлілася» ў коласаўскую песню:

My native nook, dear land that bred me!..
I have no power to forget thee!
Often when, from the roadway weary,
From my life's springtime, poor and dreary,
To thee on wings of thought I hasten,
And my poor soul finds rest and grace then [6, с. 81].

Магчыма, такі эфект дае характэрны таксама і для англійскага вершаскладання пяцістопны ямб, а таксама пераважнасць жаночых рыфмаў як у арыгінале, так і ў перакладзе. Рыч застаецца вернай і строфіцы і парадковай перадачы сэнсу, што, сапраўды, у вершаваных перакладах вельмі цяжка даецца.

Падводзячы вынікі гэтага невялічкага агляду, патрэбна адзначыць, што пераклады В. Рыч вершаў Янкі Купалы і Якуба Коласа на англійскую мову з’яўляюцца эквірытмічнымі, эквілінеарнымі, адэкватна рыфмаванымі. Яны даюць дастаткова глыбокае ўяўленне пра культуру, побыт, светаўспрыняцце героя беларускай класічнай літаратуры ніжэйшага саслоўя. Перадача рэалій адлюстроўвае артэфакты жыцця. У цэлым зборнікі перакладаў беларускіх класікаў заўважна ўзбагачаюць міжкультурны досвед, адкрываюць новыя шляхі ў перакладазнаўстве ў рэчышчы беларуска-англійскіх культурна-моўных адзінак.

Бібліяграфічны спіс

1. Вера Рыч: Галоўны дзень майго жыцця // belarusians.co.uk / Беларусы ў Вялікабрытаніі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <https://belbritain.wordpress.com/2011/07/11/1-74/>. – Дата доступу: 09.10.2022.

2. Гембіцкая-Бортнік, В. А. Праблема перадачы беларускай безэквівалентнай лексікі на англійскую мову (на матэрыяле перакладу паэмы Янкі Купалы «Курган» Верай Рыч) / В. А. Гембіцкая-Бортнік, Я. В. Міснік // Беларускае Падзвінне: вопыт, методыка і вынікі палявых і міждысцыплінарных даследаванняў: зб. навук. арт. II міжнар. навук. канф. (Полацк, 17–18 крас. 2014 г.): да 20-годдзя археалагічных і этнаграфічных экспедыцый ПДУ: у 2 ч. /

Мін-ва адукац. Рэсп. Беларусь, Полацкі дзярж. ун-т; рэдкал.: Д. У. Дук [і інш.]. – Наваполацк: ПДУ, 2014. – Ч. 2. – С. 186–189.

3. Гумилев, Н. С. Девять заповедей переводчика / Н. С. Гумилев // Английская поэзия – от народных баллад до прерафаэлитов – в переводах 1918–1921 гг. / под ред. Н. С. Гумилева. – М.: АРТ-ФЛЕКС, 1991. – С. 12–16.

4. З любоўю да беларускай паэзіі. Да 80-годдзя з дня нараджэння англійскай паэтэсы і перакладчыцы Веры Рыч (1936–2009) // Нацыянальная бібліятэка Беларусі [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: https://www.nlb.by/by/news/knizhnyja-vystawki/z-lyubo-yu-da-belaruskay-paezii_166923/ – Дата доступу: 09.10.2022.

5. Падабедава, С. В. Беларуска-англійскі пераклад: лексічныя і граматычныя трансфармацыі (на матэрыяле вершаў Максіма Багдановіча) / С. В. Падабедава // Беларусь в современном мире: материалы XII Междунар. науч. конф. студентов, магистрантов, аспирантов и молодых ученых, Гомель, 16–17 мая 2019 г. / М-во обр. Респ. Беларусь, Гомел. гос. техн. ун-т им. П. О. Сухого, Гомел. обл. орг. о-ва «Знание»; под общ. ред. В. В. Кириенко. – Гомель: ГГТУ им. П. О. Сухого, 2019. – С. 181–183.

6. A Poetic Treasury from Belarus. A celebration of the life and work of Vera Rich / ed. J. Dingley & Revd David Parry. – London: Hertfordshire, 2019. – 154 p.

7. Bassnett, S. Translation Studies (New Accents). 4th Edition: / S. Bassnett. – London: Routledge, 2013. – 208 p.

8. Dingley, J. Introduction / J. Dingley // A Poetic Treasury from Belarus. A celebration of the life and work of Vera Rich / ed. J. Dingley & Revd David Parry. – London: Hertfordshire, 2019. – P. 5–8.

9. Like Water, Like Fire. An Anthology of Byelorussian Poetry from 1828 to the Present Day / translated by Vera Rich. – London: George Allen and Unwin Ltd., 1971. – 347 p.

УДК 821.161.3(092 Я. Купала)

МЕМУАРНЫ НАРЫС «СУСТРЭЧЫ. ЯНКА КУПАЛА» Л. М. КЛЕЙНБАРТА: УНІВЕРСАЛІЗАЦЫЯ КУПАЛАВАЙ ЛІТАРАТУРНАЙ ПЕРСАНАЛІІ

А. Э. Сабуць

*Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
Гродна, Рэспубліка Беларусь
sabutz@tut.by*

У артыкуле асэнсоўваецца псіхалагічны партрэт Янкі Купалы праз дыялогі аўтара, першага біёграфа, рускага літаратурнага крытыка Льва Клейнбарта і героя ўспамінаў. Разглядаецца жанравая прырода ўспамінаў, адпаведная мемуарнаму нарысу: дыялогавая форма, лірычныя адступленні, крытычны аналіз твораў, канстатацыя суб'ектыўных уражанняў, эпістоларныя фрагменты.

Ключавыя словы: Л. М. Клейнбарт; Янка Купала; мемуарны нарыс; успаміны; партрэт; ліст.

MEMOIR ESSAY “MEETINGS. YANKA KUPALA” L. M. KLEINBART: THE UNIVERSALIZATION OF YANKA KUPALA LITERARY STAFF

A. E. Sabut

*Yanka Kupala State University of Grodno
Grodno, Republic of Belarus
sabutz@tut.by*

The article interprets the psychological portrait of Yanka Kupala through the dialogues of the author, the first biographer, the Russian literary critic Lev Kleinbart and the hero of the memoirs. The genre nature of memories corresponding to a memoir essay is considered: dialogue form, lyrical digressions, critical analysis of works, statement of subjective impressions, epistolary fragments.

Key words: L. M. Kleinbart; Yanka Kupala; memoir essay; memories; portrait; letter.